दशमी कक्षा

आनन्दः

संयुक्त–संस्कृतम्

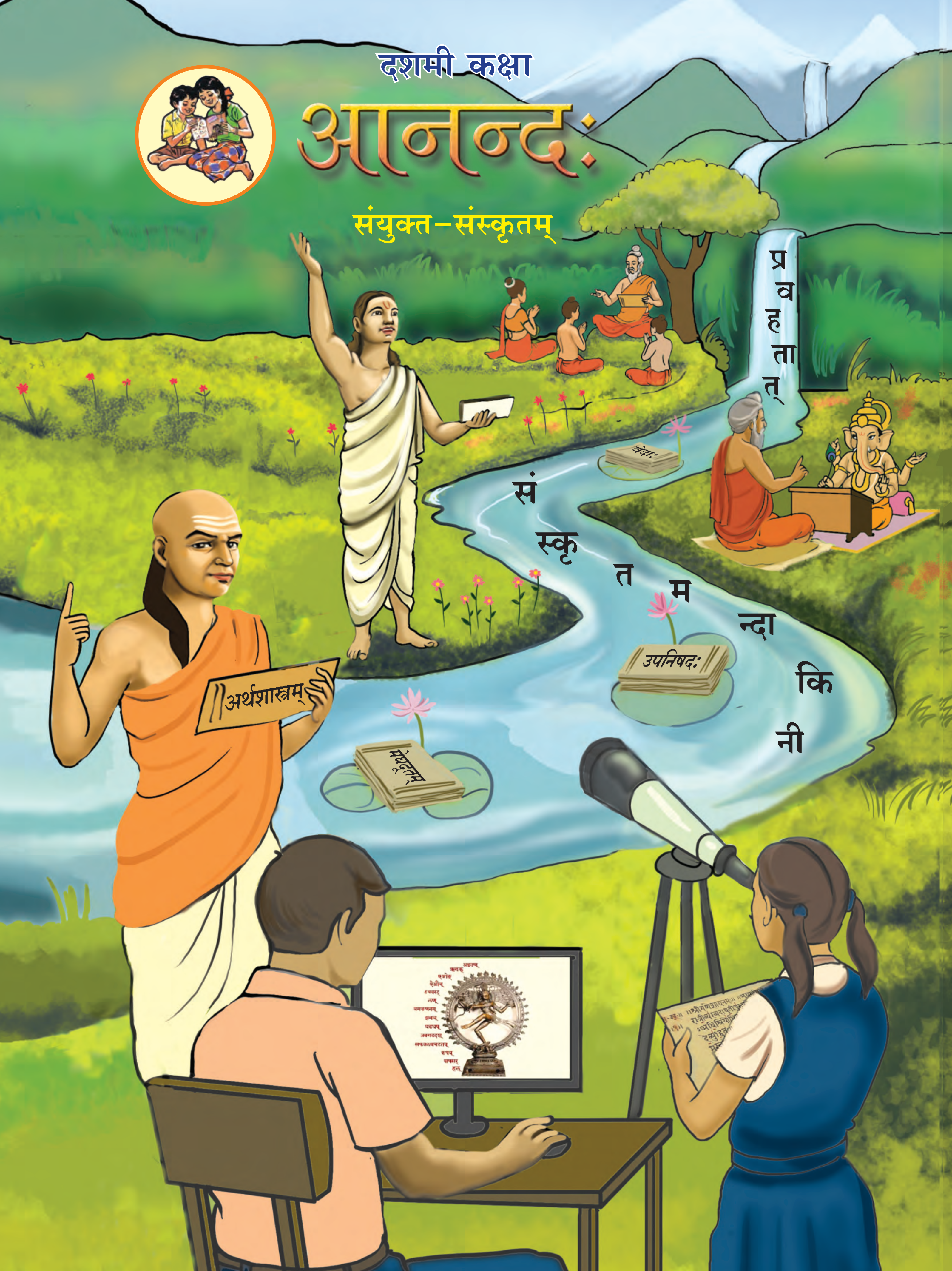

भारताचे संविधान

भाग ४ क

नागरिकांची मूलभूत कर्तव्ये

अनुच्छेद ५१ क

मूलभूत कर्तव्ये – प्रत्येक भारतीय नागरिकाचे हे कर्तव्य असेल की त्याने –

(क) प्रत्येक नागरिकाने संविधानाचे पालन करावे. संविधानातील आदर्शांचा, राष्ट्रध्वज व राष्ट्रगीताचा आदर करावा.

(ख) स्वातंत्र्याच्या चळवळीला प्रेरणा देणाऱ्या आदर्शांचे पालन करावे.

(ग) देशाचे सार्वभौमत्व, एकता व अखंडत्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी प्रयत्नशील असावे.

(घ) आपल्या देशाचे रक्षण करावे, देशाची सेवा करावी.

(ङ) सर्व प्रकारचे भेद विसरून एकोपा वाढवावा व बंधुत्वाची भावना जोपासावी. स्त्रियांच्या प्रतिष्ठेला कमीपणा आणतील अशा प्रथांचा त्याग करावा.

(च) आपल्या संमिश्र संस्कृतीच्या वारशाचे जतन करावे.

(छ) नैसर्गिक पर्यावरणाचे जतन करावे. सजीव प्राण्यांबद्दल दयाबुद्धी बाळगावी.

(ज) वैज्ञानिक दृष्टी, मानवतावाद आणि जिज्ञासूवृत्ती अंगी बाळगावी.

(झ) सार्वजनिक मालमत्तेचे जतन करावे. हिंसेचा त्याग करावा.

(ञ) देशाची उत्तरोत्तर प्रगती होण्यासाठी व्यक्तिगत व सामूहिक कार्यात उच्चत्वाची पातळी गाठण्याचा प्रयत्न करावा.

(ट) ६ ते १४ वयोगटातील आपल्या पाल्यांना पालकांनी शिक्षणाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.

महाराष्ट्रराज्य–पाठ्यपुस्तक–निर्मितिः तथा
अभ्यासक्रम–संशोधन–मण्डलम्, पुणे–४

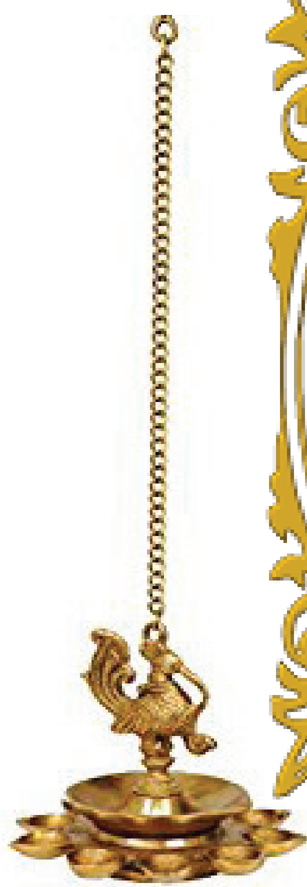

दशमी कक्षा

संयुक्त–संस्कृतम्

आनन्दः

(मराठी, गुजराती, हिन्दी, इंग्रजी
इत्यादीनां माध्यमानां कृते)

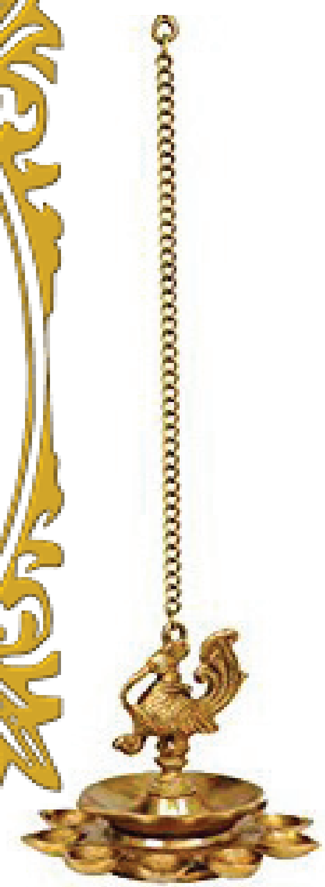

7K8JHZ

'स्मार्टफोन' इति उपकरणेन 'दीक्षा ॲप' द्वारा पाठ्यपुस्तकस्य प्रथमपृष्ठे योजितेन Q. R. Code माध्यमेन (PDF) पाठ्यपुस्तकं द्रष्टुं शक्यते तथा पाठ्यपुस्तके प्रतिपाठं योजितेन Q. R. Code साहाय्येन दृक्श्राव्य–अध्ययन–अध्यापनसाहित्यम् उपलभ्यते ।

अभ्यास–२११६/(प्र.क्र.४३/१६) एसडी–४ दिनाङ्कः – २५.४.२०१६ इत्यमुं शासननिर्णयक्रमाङ्कम् अनुसृत्य स्थापिताया: समन्वयसमित्या: उपवेशने २९.१२.२०१७ दिने इदं पुस्तकम् २०१८–१९ इति शैक्षणिकवर्षत: अनुमानितम्।

प्रथमावृत्तिः - २०१८
चतुर्थावृत्तिः - २०२१

© महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे - ४११ ००४.
अस्य पुस्तकस्य सर्वे अधिकाराः महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सन्ति। महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मितिः तथा अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलस्य सञ्चालकस्य लिखित-अनुमतिं विना अस्य पुस्तकस्य कमपि भागम् उद्धृतं कर्तुं न शक्यते।

संयोजनम् :
श्रीमती सविता अनिल वायळ
विशेषाधिकारी, मराठी

चित्रकारः :
यशवन्त देशमुख

मुखपृष्ठम् :
यशवन्त देशमुख

अक्षरयोजनम् :
भाषाविभागः
पाठ्यपुस्तकमण्डलम्, पुणे.

निर्मितिः :
सच्चिदानन्द आफळे,
मुख्यनिर्मिति-अधिकारी
राजेन्द्र चिन्दरकर,
निर्मिति-अधिकारी
राजेंद्र पांडलोसकर
सहायक निर्मिति-अधिकारी

कागदम् :
70 GSM, Creamwove

मुद्रणादेशः :
N/PB/2021-22/0.30

मुद्रकः :
M/s. Mahayog Offset,
Aurangabad

प्रकाशकः
विवेक उत्तम गोसावी
नियन्त्रकः
पाठ्यपुस्तकनिर्मितिमण्डलम्,
प्रभादेवी, मुम्बई - २५.

संस्कृतभाषातज्ज्ञसमितिः

पं. गुलाम दस्तगीर बिराजदार (अध्यक्षः)
श्रीमती तरङ्गिणी खोत
डॉ. माधव केळकर
डॉ. प्रज्ञा देशपाण्डे
डॉ. माधव भुस्कुटे
श्रीमती सविता वायळ (सदस्य-सचिव)

संस्कृतभाषाभ्यासगणसदस्याः

डॉ. प्रसाद भिडे
श्री. जगदीश इन्दलकर
श्रीमती ऋचा वैद्य
श्रीमती काञ्चन जोशी
डॉ. माधवी जोशी
डॉ. प्रसाद कुलकर्णी
श्री. विशाल सराफ
श्री. रघुवीर रामदासी
श्रीमती शेवन्ती दाङ्गट
श्रीमती विज्ञापना गोकर्णकर
श्रीमती अदिती माधवन्
डॉ. श्रीहरी गोकर्णकर
श्रीमती स्वाती जाधव
श्रीमती सुवर्णा बोरकर
श्रीमती लीना काकडे
श्रीमती जयश्री देशमुख
श्रीमती अर्चना जोशी
डॉ. माधवी नरसाळे

निमन्त्रितसदस्याः

श्री. राजेन्द्र दातार
श्रीमती मैथिली पोतनीस
श्रीमती शर्मिला भट
श्रीमती सीमा डोळे
श्रीमती श्वेता पवनीकर
डॉ. हेमा डोळे
श्रीमती स्नेहा सप्रे
श्रीमती समीक्षा घाणेकर
श्री. नीरज दाण्डेकर

भारतस्य संविधानम्

प्रस्तावना

वयं, भारतस्य जनाः, भारतं सम्पूर्णप्रभुत्वसम्पन्नं, समाजवादिनं, सम्प्रदायनिरपेक्षं, लोकतन्त्रात्मकं गणराज्यं विधातुं, तस्य समस्तान् नागरिकांश्च

सामाजिकम्, आर्थिकं, राजनीतिकं च न्यायं,
विचारस्य, अभिव्यक्तेः, आस्थायाः, धर्मस्य,
उपासनायाश्च स्वतन्त्रतां,
प्रतिष्ठायाः, अवसरस्य च समतां प्रापयितुं;
तेषु सर्वेषु च
व्यक्तिगौरवस्य राष्ट्रस्य एकतायाः,
अखण्डतायाश्च सुनिश्चायिकां बन्धुतां
वर्धयितुं;

कृतदृढसङ्कल्पाः अस्याम् अस्मदीयायां संविधानसभायाम्

अद्य, ख्रिस्तीये १९४९ तमे वर्षे नवम्बरमासस्य २६-तमे दिने (२००६-तमे विक्रमसंवत्सरे मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे सप्तम्यां तिथौ) एतेन इदं संविधानम् अङ्गीकृतम्, अधिनियमितम्, आत्मार्पितं च कुर्महे ।

राष्ट्रगीतम्

जनगणमन–अधिनायक जय हे
भारत–भाग्यविधाता ।
पंजाब, सिंधु, गुजरात, मराठा,
द्राविड, उत्कल, बंग,
विंध्य, हिमाचल, यमुना, गंगा,
उच्छल जलधितरंग,
तव शुभ नामे जागे, तव शुभ आशिस मागे,
गाहे तव जयगाथा,
जनगण मंगलदायक जय हे,
भारत–भाग्यविधाता ।
जय हे, जय हे, जय हे,
जय जय जय, जय हे ।।

प्रतिज्ञा

भारतो मम देशोऽयं भारतीयाश्च बान्धवाः ।
परानुरक्तिरस्मिन् मे देशेऽस्ति मम सर्वदा ।।१।।

समृद्धा विविधाश्चास्य या देशस्य परम्पराः ।
सन्ति ताः प्रति मे नित्यमभिमानोन्नतं शिरः ।।२।।

प्रयतिष्ये सदा चाहमासादयितुमर्हताम् ।
येन तासां भविष्यामि श्रद्धायुक्तः पदानुगः ।।३।।

सम्मानयेयं पितरौ वयोज्येष्ठान् गुरूंस्तथा ।
सौजन्येनैव वर्तेय तथा सर्वैरहं सदा ।।४।।

स्वकीयेन हि देशेन स्वदेशीयैश्च बान्धवैः ।
एकान्तनिष्ठमाचारं प्रतिजाने हि सर्वथा ।।५।।

एतेषामेव कल्याणे समुत्कर्षे तथैव च ।
नूनं विनिहितं सर्वं सौख्यमात्यन्तिकं मम ।।६।।

प्रस्तावना

आत्मीया: छात्रा:,

संस्कृताध्ययनस्य तृतीयं वर्षमिदं विद्यालयस्य च अन्तिमं वर्षम् । शालान्तपरीक्षाया: अन्तिमं सोपानम् उल्लङ्घ्य विशालं जगत् प्रवेष्टुकामा: यूयम् ।

गतवर्षद्वये युष्माभि: संस्कृतभाषाया: वैशिष्ट्यानां काव्य-नाटकादि-साहित्यस्य अल्पपरिचय: प्राप्त: स्यात्। पठनसमये 'क: लाभ: अस्ति संस्कृतपठनेन?' 'आधुनिके विज्ञानयुगे किं प्रयोजनम् अस्या: प्राचीनभाषाया:?' इति प्रश्ना: कदाचित् मनसि स्फुरिता: स्यु: । अत: ज्ञातव्यम्, यत् संस्कृतभाषायां केवलं काव्यनाटकादीनि एव भवन्ति इति न । ज्ञानभाषा सा अस्माकम् । तपश्चर्यया कठोरपरिश्रमै: ऋषिभि: लब्धं सर्वमेव ज्ञानं संस्कृते एव अस्ति । जिज्ञासया तस्य परिशीलनम् अस्माकं कर्तव्यम् ।

संस्कृतभाषायां सर्वं ज्ञानं पूर्वमेव कथितम् इति मास्तु दुराग्रह: । किन्तु तत्त्वनिकषेण परीक्ष्य आधुनिकेन ज्ञानेन तत् तोलनीयम् अस्माभि: । एतदर्थम् अध्येतव्या संस्कृतभाषा ।

अद्य नैके परदेशीया: अपि संस्कृतभाषाम् अध्येतुं प्रत्यहं भारतम् आगच्छन्ति। भारतीयजीवनपद्धत्या, तत्त्वज्ञानेन, योगवेदान्त-आयुर्वेदादिभि: शास्त्रै: च ते संस्कृतं प्रति आकृष्टा: भवन्ति । वयमपि जागरूकतया अस्माकं भाषाया: रक्षणं संवर्धनं च कुर्म: ।

संस्कृतभाषाया: यद् उत्तमं युष्माभि: लब्धं तत् पाथेयरूपेण जीवनप्रवासे सर्वदा युष्माभि: सह भवेत्। सफला: भवत, संस्कृतज्ञानेन स्वकार्यक्षेत्रेषु विशेषज्ञतां प्राप्नुत। भारतस्य गौरववर्धका: सुपुत्रा: भवत । आदर्शभूतस्य छात्रस्य गुणान् सदा स्मरत ।

ज्ञानतृष्णा गुरौ निष्ठा सदाध्ययनदक्षता ।
एकाग्रता महत्त्वेच्छा विद्यार्थिगुणपञ्चकम्।।

शुभास्ते पन्थान: सन्तु ।

(डॉ. सुनिल मगर)
सञ्चालक:
महाराष्ट्रराज्यपाठ्यपुस्तकनिर्मिति: तथा
अभ्यासक्रमसंशोधनमण्डलम्, पुणे.

पुणे
दिनाङ्क: – १८ मार्च २०१८, गुढीपाडवा
भारतीय सौर दिनांक : २७ फाल्गुन १९३९

मुखपृष्ठसङ्कल्पना

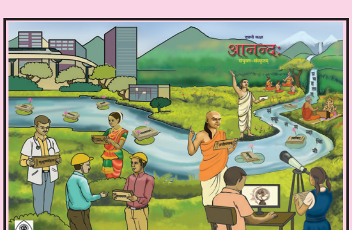

प्राचीनकालादारभ्य संस्कृतसाहित्यगङ्गा अद्यापि निरन्तरं प्रवहति । इतोऽपि अग्रे इयं संस्कृतमन्दाकिनी निरन्तरं प्रवहिष्यति । एतामेव सङ्कल्पनां मनसि निधाय डॉ. गजानन बाळकृष्ण पळसुले इति आधुनिकसंस्कृतमहाकविना 'संस्कृतमन्दाकिनी' गीतं (पृ.क्र.८) रचितम् । तामेव सङ्कल्पनां प्रकटयति पुस्तकस्य अस्य मुखपृष्ठम् ।

संस्कृतम् ।

दशमीकक्षाच्छात्राणां संस्कृतभाषाविषये क्षमताविधानानि ।

क्षेत्रम्	क्षमताविधानानि
श्रवणम्	१. आकाशवाण्या दूरचित्रवाण्या च प्रसारितस्य संस्कृतवार्तापत्रस्य श्रवणं कुर्वन्ति अवगच्छन्ति च । २. शिक्षकेण संस्कृतमाध्यमेन कृतम् अनौपचारिकसम्भाषणं शृण्वन्ति । ३. पाठ्यम् अतिक्रम्य संस्कृतसुभाषितानि स्तोत्रादीनि च शृण्वन्ति । ४. संस्कृतगीतनाटकादीन् अवगत्य आस्वादयन्ति ।
भाषणम्	१. संस्कृतस्य उच्चारणवैशिष्ट्यानि अनुसृत्य उचितं श्लोकपठनं सम्भाषणं च कुर्वन्ति । २. संस्कृतमाध्यमेन अध्ययनकृतीनां विषये अनुभवं कथयन्ति । ३. संस्कृतेन चर्चां कुर्वन्ति ।
पठनम्	१. ससन्धि तथा सन्धिं विगृह्य पाठ्यांशं पठन्ति ।
लेखनम्	१. संस्कृतेन लेखननियमान् अनुसृत्य श्रुतलेखनं कुर्वन्ति । २. भाषानियमान् अनुसृत्य वाक्यानि लिखन्ति । ३. माध्यमभाषात: भाषानियमान् अनुसृत्य अनुवादं कुर्वन्ति ।
अध्ययनम्	१. आन्तरजाले संस्कृतविषयकाणि सङ्केतस्थलानि अन्विष्यन्ति । २. आधुनिकभाषासु वर्तमानानां शब्दानां कृते संस्कृतेन प्रतिशब्दानां निर्माणं प्रयोगं च कुर्वन्ति यथा – चलभाषः, सङ्गणकः, महापौरः। ३. गीतादीनां संस्कृतानुवादस्य यत्नं कुर्वन्ति । ४. प्रस्तावनाया: चिन्तनप्रश्नानाम् च आधारेण संस्कृतलेखकान् तथा संस्कृतसाहित्यविषयं जानन्ति। ५. संस्कृतेन शब्दजालस्य निर्माणे यत्नं कुर्वन्ति । ६. अमरकोषस्य अधिकम् अध्ययनं प्रयोगं च कुर्वन्ति ।
भाषाभ्यास:	१. संस्कृतेन सरलसंवादं कुर्वन्ति । २. सुयोग्यरीत्या लकाराणां प्रयोगं कुर्वन्ति । ३. पूर्वपठितानां भाषानियमानां दृढीकरणं प्रयोगं च कुर्वन्ति । ४. आधुनिकसंस्कृतवाङ्मयं पठितुं अवगन्तुं च प्रयत्नं कुर्वन्ति । ५. समस्तपदानां सन्दर्भम् अनुसृत्य अर्थनिश्चयं विग्रहं च कुर्वन्ति । ६. एकतः शतं यावत् (१–१००) संख्या: (क्रम–आवृत्तिसहिता:) जानन्ति ।

पाठ्यपुस्तकस्य अपेक्षितपरिणामार्थं सर्वासां क्षमतानां सुयोग्यविकासार्थं प्रतिसप्ताहं तिस्र: (३) तासिका: अपेक्षिता:।

अनुक्रमणिका

✻	सुगमसंस्कृतम् ।	१
१.	आद्यकृषकः पृथुवैन्यः । (गद्यम्)	६
२.	व्यसने मित्रपरीक्षा । (गद्यम्)	९
३.	सूक्तिसुधा । (पद्यम्) (कण्ठस्थीकरणार्थम्)	१२
📖	अभ्यासपत्रम् - १ ।	१४
✻	व्यञ्जनान्ताः ।	१६
४.	स एव परमाणुः । (संवादः)	२१
५.	युग्ममाला । (पद्यम्) (कण्ठस्थीकरणार्थम्)	२३
📖	अभ्यासपत्रम् - २ ।	२५
✻	लकारजगत् । (धातवः - द्वितीयः समूहः, वाच्यपरिचयः, लिट्) ।	२६
६.	संस्कृतनाट्ययुग्मम् । (संवादः) (सरलार्थलेखनार्थम्)	३३
७.	वाचनप्रशंसा । (पद्यम्) (सरलार्थलेखनार्थम्)	३५
✻	समासाः ।	३७
८.	नदीसूक्तम् । (संवादः) (सरलार्थलेखनार्थम्)	४४
९.	आदिशङ्कराचार्यः (गद्यम्)	४६
📖	अभ्यासपत्रम् - ३ ।	४८
✻	धातुसाधित-विशेषणानि ।	५१
१०.	चित्रकाव्यम् । (पद्यम्) (कण्ठस्थीकरणार्थम्)	५७
११.	मानवताधर्मः । (पद्यम्) (सरलार्थलेखनार्थम्)	६१
📖	अभ्यासपत्रम् - ४ ।	६३
✻	णिजन्ताः (प्रयोजकाः) ।	६४
✻	सङ्ख्याविश्वम्।	६६
✍	वाक्यरचना -	७०
	✸ अमरकोषः	७२
	✸ योग्यं पर्यायं चिनुत ।	७३
	✸ परिशिष्टम्	७४
	✸ शब्दकोषः	७६
	✸ विशिष्टविभक्तिः-वाक्यनिर्माणम् ।	७७
	✸ धातुरूपाणि	७८